

ЛЯШЕНКО Р.Д.

к.ю.н., доцент кафедри правознавства екологічного факультету Житомирського національного агроекологічного університету, м. Житомир

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ

Принцип самостійного і безперешкодного здійснення суб'єктивних прав є одним із базових у праві. Саме він лежить в основі існування правової держави та наповнює гуманістичним змістом правовий режим взаємовідносин людини і держави, здійснюваний за принципом: «дозволене усе, що не заборонено законом». У той же час, міра свободи, що закладена у суб'єктивному праві не абсолютна, вона має певні межі, вихід за які приводить особу до зловживання правом [1, с. 3].

Зловживання правом створює перешкоди до злагодженого функціонування правової системи і безпосередньо впливає на стан законності та правопорядку в суспільстві. Останнім часом все більшого вираження набувають випадки використання суб'єктом наданого йому права, шляхом завдання шкоди особі, суспільству, державі, що є наслідком збільшення кількості визнаних за індивідом суб'єктивних прав та розширення змісту конкретних правомочностей.

Проблема зловживання правом неодноразово піднімалася у працях видатних вчених правознавців, а саме: В. Доманжо, М. М. Агарков, Г. А. Гаджиєв, В. П. Грибанов, Л. В. Щеннікова, Т. С. Яценко, В. І. Ємельянов, С. Г. Зайцева, А. А. Малиновський, Г. Онищенко, М. М. Хміль, О. А. Поротікова, Н. А. Дурново та ін. І хоча це поняття зустрічалось у нормативних джерелах ще часів Стародавнього Риму, сучасне законодавство не дає чіткої відповіді на питання: що слід розуміти під зловживанням правом та які його характерні ознаки.

Термін «зловживання» у його буквальному розумінні означає вчинення певних дій «на зло». Тобто мається на увазі таке здійснення суб'єктивного права, що заподіює шкоду іншим учасникам суспільних відносин (особистості, державі тощо). Однак не будь-яка шкідлива реалізація суб'єктивного права є зловживанням [2, с. 13]. Наприклад, здійснення права на необхідну оборону не слід вважати зловживанням.

А реалізація суб'єктивного права тільки тоді стає зловживанням, коли конкретне право було здійснено всупереч з його призначенням.

У правовій дійсності існують ситуації, коли особа здійснює своє суб'єктивне право, формально не порушуючи юридичних заборон, але завдає шкоди суспільним або особистим інтересам іншого суб'єкта. З одного боку, дані дії ще не підпадають під поняття правопорушення, оскільки з формальної точки не порушено жодної правової норми, а з іншого – завдають шкоди інтересам інших суб'єктів правовідносин, а отже, уже не можуть кваліфікуватися як правомірна поведінка.

На думку А.А. Колівошко, зловживання правом як загальноправове явище є особливим видом правопорушення та полягає у здійсненні особою свого суб'єктивного права (виконанні юридичного обов'язку) всупереч його призначенню, що виходить за межі здійснення даного права (виконання обов'язку) та завдає шкоди охоронюваним суспільним благам [3, с. 86].

Сучасне вітчизняне законодавство містить достатню кількість статей, що забороняють учасникам правовідносин зловживати своїми правами.

І хоча Конституція України прямо не закріплює термін «зловживання правом», проте аналіз ряду статей дозволяє зробити висновок, що ця проблема не залишилася поза увагою законодавця. Так, ст. 23 Конституції України визначає, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. Тобто важливим є розуміння співвідношення між інтересами особи та інтересами суспільства, а також між правами особи і, відповідно, колективу. Виходячи з цього, свобода особи має узгоджуватись із свободою інших людей та обґрунтованими вимогами суспільства. Поряд з цим у ряді статей Конституції передбачена можливість обмеження деяких прав людини і громадянина за наявності певних обставин. Затверджуючи принцип вільної реалізації належних громадянам та юридичним особам суб'єктивних прав, чинне законодавство у той же час ставить певні вимоги, яких слід дотримуватись при їх здійсненні. Зміст цих вимог неоднаковий, адже він залежить від характеру і призначення конкретних прав. Ст. 42 Конституції України не допускає зловживання монополістичним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію [4].

Отже, у конституційних нормах положення про заборону зловживання правом є абстрактними формулюваннями.

У ст. 13 Цивільного кодексу України, зазначено, що при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватись від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині, а також не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі (шикана), а також зловживання правом в інших формах. У цій же статті визначено, що суд може зобов'язати особу припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші санкції. Отже, у ЦК України дефініція поняття «зловживання суб'єктивним правом» – відсутня, а визначено лише загальні орієнтири, які повинні вказати на вихід особи за межі наданих їй прав, що відображають скоріше моральний, ніж юридичний зміст.

Також заборона зловживанням правом встановлена у кримінальному, шлюбно-сімейному, виборчому, інформаційному та процесуальному законодавстві. Так, ст. 28 Закону України «Про інформацію» визнає неприпустимість зловживання правом на інформацію. Зокрема, інформація не може бути використана для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини [5]. Але в даному нормативно-правовому акті конкретних санкцій за порушення даного права не передбачено, що ускладнює встановлення факту зловживання правом на інформацію на практиці і притягнення винних до юридичної відповідальності.

Отже, наявність у вітчизняному законодавстві таких прогалів дозволяє розуміти зловживання правом як оціночну категорію, що ускладнює її застосування у практичній діяльності і встановлення юридичної відповідальності за такі дії. Тому, для подолання цих недоліків, необхідно формулювати норми права таким чином, щоб унеможливити випадки зловживання правом та службовими повноваженнями.

Список використаних джерел:

1. Хміль М.М. Принцип неприпустимості зловживання правом (теоретико-правові аспекти): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М.М. Хміль; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2005. – 19 с.
2. Бырдин Е.Н. Теоретические основы злоупотребления субъективным правом / Е.Н. Бырдин, Ю.И. Воронина // Академический вестник ТГАМЭУП. – 2010. – № 3. – С. 12–15.
3. Колівошко А. А. Феномен зловживання правом (теоретико-правовий аспект) / А. А. Колівошко // Актуальні проблеми запобігання та протидії корупції і охорони права власності : збірник наукових праць / за ред. В.В. Галуцька. – Херсон-Тернопіль : ХЮІ ХНУВС, 2011. – С. 84–86.
4. Конституція України: офіц. текст : [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р. : станом на 1 січня 2006 р.]. – К. : Мін-во Юстиції України, 2006. – 124 с.
5. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. (в редакції від 02.03.2014 р.) // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.